

Ocena rozprawy habilitacyjnej dr. Lukasa Mazura p.t. "Below the surface of conflict, consensus, and culture. Interdisciplinary research in social and cultural psychology"

Pan dr. Lucas Mazur jest uznanym badaczem w obszarze psychologii społecznej, a także filozofii nauk społecznych. W swoich dociekaniach próbuje on łączyć - co rzadkie - perspektywę badacza-empiryka, typową dla nurtu scjentystycznego, z perspektywą filozofa społecznego, podejmującego ważne kwestie współczesnej światowej humanistyki. Jako osiągnięcie przedstawia on cykl 13-tu artykułów opublikowanych w latach 2015-2021 m.in. w renomowanych pismach międzynarodowych z obszaru psychologii społecznej i kulturowej, ale też filozofii, historii, kryminologii, geografii politycznej, studiów nad ludobójstwem, a nawet medycyny (z wyjątkiem trzech publikacji, 10 artykułów ukazało się w wysoko punktowanych pismach z listy JCR).

Perspektywa interdyscyplinarna jako świadoma przesłanka aktywności badawczej dr. Mazura

Już samo to wyliczenie wskazuje, że mamy do czynienia z oryginalnym przedsięwzięciem interdyscyplinarnym. Co prawda dr. Mazur identyfikuje się jako psycholog społeczno-kulturowy, jednak śmiało wchodzi w dialog z różnymi dyscyplinami i obszarami badań należącymi do innych nauk humanistycznych i społecznych, co sprawia, że znaczenie jego przedsięwzięcia zdecydowanie wykracza poza ramy psychologii jako nauki.

Decyzja, by właśnie w taki sposób uprawiać naukę, wynika z przemyślanej strategii badawczej Autora, którą obszernie wyłożył w rozbudowanej, pierwszej części prezentacji swojego osiągnięcia naukowego. Mamy dzisiaj do czynienia z szybko narastającą specjalizacją, co sprawia, że badacze z różnych dyscyplin i subdyscyplin nauk społecznych i humanistycznych słabo się ze sobą komunikują: nauka w tym szerokim obszarze rozpada się na szereg izolowanych „baniak” informacyjnych, posługujących się odmiennymi metodologiami, nie czerpiących z dorobku innych dyscyplin i wzajemnie się nie zapładniających. W zupełności zgadzam się z tezą dr. Mazura sformułowaną w autoreferacie, że potrzebujemy dziś na gwałt nowego otwarcia, polegającego na dialogu, wzajemnym inspirowaniu się, poszukiwaniu tak najważniejszych pytań dla humanistyki i nauk

społecznych, jak i wspólnych obszarów dociekań rozumianych jako przestrzeń dialogu, sporu, wzajemnej inspiracji.

Z czego ta potrzeba wynika? Jak sądzę, przede wszystkim z tego, że pewne zjawiska są naturalnym przedmiotem badań wielu dyscyplin, nie dają się zamknąć w ramach jednej z nich. Należą do nich np. takie kwestie, jak źródła negatywnych relacji międzyludzkich (od indywidualnej wrogości do stereotypizacji, uprzedzeń, i dehumanizacji); natura władzy; geneza i natura społecznej tożsamości; istota myślenia ideologicznego; natura moralności; relacje jednostka-kultura itd itp. Żeby poprzeć tę ogólną tezę konkretnym przykładem: nie da się zrozumieć genezy i funkcji myślenia spiskowego i jego rosnącego znaczenia w procesach politycznych, jeżeli nie odwołamy się do dorobku psychologii poznawczej i społecznej, socjologii, medioznawstwa, historii, politologii, a także teorii kultury.

Powstaje więc pytanie, czy - mimo interdyscyplinarnego charakteru badań dr. Mazura, stwarzającego naturalne ograniczenia dla jednorodności tak metody jak i przekazu - udało się Autorowi sformułować podstawowy problem badawczy, czyli pytanie, na które szuka odpowiedzi w języku różnych dyscyplin i różnych jakościowo kontekstów teoretycznych? Jestem przekonany, że tak właśnie się stało. Co zatem jest *leitmotivem* jego prac, przedstawionych jako dokonanie habilitacyjne? Na jakie podstawowe pytanie poszukuje odpowiedzi w swoich badaniach?

Cel badań dr. Mazura i charakterystyka dokonań

Centralnym pytaniem, jak stawia sobie Dr. Mazur, jest pytanie o naturę ludzkiego cierpienia jako składnika ludzkiej egzystencji, o to, jakie są jego źródła (stąd zainteresowanie kolektywną przemocą), a także o to, jak ludzie nadają mu osobiste znaczenie i próbują sobie z nim radzić. Interesuje go nie tylko zrozumienie cierpienia indywidualnego (np. związanego z chorobą), ale - może przede wszystkim - natura cierpienia zbiorowego, doświadczanego przez członków społeczności dotkniętych masową przemocą, reprezentowanego w pamięci zbiorowej tej społeczności (przykładem niech będzie pamięć Holokaustu wśród społeczności żydowskiej). Na przemoc i cierpienie patrzy nie tylko z pozycji empirycznej psychologii społeczno-kulturowej, ale i hermeneutyki, próbując zrekonstruować subiektywny sens, jaki ludzie nadają cierpieniu własnemu jak i cierpieniu zbiorowemu - stąd m.in. jego zainteresowanie perspektywą kolektywnej ofiary.

Przyjrzyjmy się zatem bliżej dokonaniom, składającym się na omawiane tu osiągnięcie. Pierwsze prace, którym się tu przyjrzymy, dotyczą poznawczych mechanizmów

tworzenia reprezentacji pojęcia masowej przemocy (w tym ludobójstwa) tak w umysłach „zwykłych ludzi” jak i samych badaczy. Praca, opublikowana z Vollhardt w 2016-ym roku w renomowanym piśmie *Social Issues and Public Policy*, relacjonuje 5 niezwykle pomysłowych badań zarówno eksperymentalnych, jak i opartych na analizie swobodnych wypowiedzi (z użyciem *content analysis*). Prace te dowodzą, że reprezentacja masowej przemocy (np. aktów ludobójstwa) ma strukturę prototypową w rozumieniu teorii pojęć Rosch, i struktura ta wywiera wpływ na procesy przetwarzania informacji (np. lepiej zapamiętywane są prototypowe niż nieprototypowe charakterystyki aktów masowej przemocy). Praca wyróżnia się wysokim poziomem metodologicznym.

W kolejnej pracy, opublikowanej w r. 2017 w *Genocide Studies*, autor próbuje wyjaśnić, dlaczego różni autorzy - psychologowie, socjologowie, historycy, filozofowie - proponują dość niekiedy odległe od siebie definicje takich zjawisk jak ludobójstwo, a zarazem przeświadczeni są o słuszności własnej propozycji, jej wyższości nad innymi. Dr. Mazur przedstawia interesujące argumenty na rzecz tezy, że owe niezgodności - jak i towarzyszące im spory między badaczami - biorą się z esencjalistycznego rozumienia pojęcia ludobójstwa, i sugeruje, jako remedium na ten stan rzeczy, traktowanie definicji regulujących ludobójstwa jako definicji operacyjnych.

Niedawno wydana praca Mazura, opublikowana w r. 2021 w *Political Geography*, relacjonuje z kolei cykl oryginalnych badań eksperymentalnych dowodzących, że geopolityczne umiejscowienie aktów masowej przemocy w istotny sposób wpływa na ocenę kolektywnej odpowiedzialności moralnej. Dla przykładu, ocena stopnia odpowiedzialności moralnej Polaków i Ukraińców za akty eksterminacji Żydów w czasie II Wojny Światowej roku 1941 zmienia się w zależności od tego, czy miejsce owych wydarzeń nazywane jest „Polish City of Lwów” czy też „Ukrainian City of Lviv” (zarazem nie zmienia się tu ocena - decydującej - odpowiedzialności Niemców). Autor lokuje swoje badania w kontekście teorii ram (*frame theory*) – podejścia teoretycznego rozwijanego w poznawczej psychologii społecznej, analizującego w kategoriach dynamicznych proces przetwarzania komunikatów społecznych. Praca w nowatorski sposób ukazuje, jak połączenie perspektywy geografii politycznej z perspektywą poznawczej psychologii społecznej może wzbogacić nasze rozumienie mechanizmów oceny zbiorowej odpowiedzialności moralnej.

Jak już wcześniej zaznaczyłem, szereg prac dr. Mazura zdecydowanie wykracza poza punkt widzenia eksperymentalnej psychologii społecznej. Jedną ich grupą koncentruje się na

analizie cierpienia z perspektywy filozoficznej. W pracy teoretyczno-przeglądowej z 2018-go roku Autor podejmuje analizę pojęcia indywidualnego i kolektywnego cierpienia z perspektywy semiotyki. Stosując koncepcję filozoficzną Charlesa Taylora (2007), dr. Mazur (2018) poddaje m.in. analizie polski tekst mesjanistyczny Wacława Mieskiego z 1916-go roku (a więc powstały w czasie I-szej Wojny Światowej), reprezentujący polskie aspiracje do suwerenności, a zarazem gloryfikujący zbiorowe cierpienia jako drogę do wyzwolenia („Polska Chrystusem narodów”). Kolejna praca, która ukazała się w *Theory and Psychology* w r. 2020, poświęcona jest analizie różnic międzykulturowych w subiektywnych przedstawieniach pomników historycznych upamiętniających wspólną walkę i cierpienia. Analiza taka przeprowadzana jest z perspektywy koncepcji Martina Bubera, wyróżniającej dośrodkowe (*centripetal*) i odśrodkowe (*centrifugal*) elementy dialogu. Następna praca Mazura w tym samym piśmie (Mazur, 2019) dokonuje z kolei analizy przedstawień dotyczących ludzkiej walki i cierpienia, z punktu widzenia filozoficznych koncepcji czasu osobowego (psychologicznego). Konstrukty pojęciowe, proponowane przez współczesną semiotykę i hermeneutykę, pozwalają, zdaniem Autora, lepiej zrozumieć m.in. naturę doświadczenia cierpienia.

Kolejna praca z tego cyklu, to artykuł, który ukazał się w r. 2018 w *Culture and Psychology*, poświęcony analizie powiązań między bodźcami fizycznymi a doświadczeniem choroby. Autor wiąże perspektywę badań empirycznych w psychologii z perspektywą hermeneutyczną i kulturową, umożliwiającą zrekonstruowanie choroby jako indywidualnego doświadczenia. Zbliżonej problematyki dotyczy również praca Mazura i Gormsen (2020), tym razem opublikowana w *Journal of General Internal Medicine*, która łączy podejście hermeneutyczne z empiryczną analizą subiektywnych reprezentacji poznawczych. Wspomniana praca dotyczy mediacji semiotycznej w dziedzinie wsparcia dawstwa narządów. Badanie empiryczne na grupie 628-tu osób ujawniło m.in., że podatność na reakcję wstrętu wywiera istotny wpływ na postawy wobec dawstwa narządów.

Kolejne dwie prace poświęcone są teoretycznej dyskusji roli tożsamości grupowej w analizie konfliktów społecznych w kontekście nauczania historii, z wykorzystaniem teorii tożsamości społecznej Tajfela i Turnera. W pierwszej z nich (Mazur, 2016) Autor zwraca uwagę na fakt, że zarówno treść tożsamości grupowych, jak i ich związek z procesami międzygrupowymi, ulega nieustannej zmianie w różnych kontekstach historycznych: to nie jest tak, że jesteśmy niejako skazani na „odwieczną wrogość” naszych sąsiadów! W kolejnej

pracy (Mazur, 2015) autor podejmuje kwestię, w jakich okolicznościach konflikty międzygrupowe mogą być rozwiązywane poprzez redukcję uprzedzeń, a w jakich - poprzez emancypację grup dyskryminowanych w społeczeństwie, dążących do sprawiedliwego traktowania przez innych i uznania ich - odmiennej od większości - tożsamości grupowej.

Obok prac, w których stosuje kontekst teoretyczny psychologii poznania społecznego i hermeneutyki do analizy natury kolektywnej przemocy i cierpienia, Autor wymienia jako element dokonania habilitacyjnego dwie prace wykraczające wyraźnie poza perspektywę psychologiczną, a należące - najogólniej mówiąc - do obszaru filozofii społecznej, uprawianej z perspektywy wiedzy historycznej. Praca opublikowana niedawno w *Theoretical Criminology* (Mazur & Sztuka, 2021), poświęcona jest zmianie sposobu myślenia o reformach więziennictwa. Autorzy przeciwstawiają tradycyjne myślenie w tej dziedzinie, czyli zw. perspektywę „agonistyczną” reprezentowaną przez autorów brytyjskich i amerykańskich, myśleniu rozwijanemu w polskiej pedagogice penitencjarnej w okresie przed II-gą Wojną Światową, zawierająca więcej pierwiastków humanistycznych. W innej pracy o podobnym statusie (Kostkiewicz i Mazur, 2021) autorzy przyjrzeni się wczesnym ostrzeżeniom przed niemieckim nazizmem, jakie pojawiały się w tekstach polskich intelektualistów katolickich na długo przed wybuchem II-ej Wojny Światowej. Praca identyfikuje intelektualne przejawy sprzeciwu wobec faszystowskiego totalitaryzmu w Polskim dyskursie społecznym. Mam wrażenie, że te dwie prace - choć interesujące i oryginalne - znacząco odbiegają treściowo od głównego nurtu dociekań habilitanta, i powinny być umieszczone w dorobku dodatkowym, a nie w głównym dokonaniu habilitacyjnym.

Mam też jedną krytyczną uwagę dotyczącą samego autoreferatu. Sądzę, że jego tytuł jest zbyt ogólny, i nie sygnalizuje trafnie zasadniczych celów zbioru prac przedstawianych jako osiągnięcie naukowe. Mam także wrażenie, że sam autoreferat jest nieco rozwlekły, i zawiera wiele informacji, które można by pominąć, zyskując dzięki temu na klarowności całego wywodu.

Oprócz prac składających się na osiągnięcie habilitacyjne, dr. Mazur wymienia też 8 prac jako dorobek dodatkowy. Dotyczy on filozofii nauk społecznych, i dotyczy takich kwestii jak imperializm epistemologiczny w psychologii, status naukowy psychologii jako nauki, rolę intuicji i myślenia heurystycznego w poznaniu naukowym, znaczenie prac lwowskiego psychologa Gustawa Ichheizera z międzywojnia dla rozwoju psychologii społecznej, wreszcie, znaczenie badań interdyscyplinarnych dla rozumienia stabilności vs. zmiany społecznej.

Teksty te charakteryzuje podnoszenie istotnych kwestii teoretycznych, oryginalne idee, i klarowny charakter dyskursu.

Generalna ocena dorobku habilitacyjnego dr. Lukasa Mazura.

Dr. Lukas Mazur jest autorem szeregu interesujących dokonań badawczych, stanowiących istotny wkład do psychologii, regularnie publikowanych w renomowanych, poczytnych pismach międzynarodowych. Chociaż dr. Mazur jest psychologiem społeczno-kulturowym, jego dokonania mają charakter interdyscyplinarny. Dr. Mazur w niezwykle oryginalny sposób wiąże perspektywę poznawczej psychologii społecznej z perspektywą humanisty, zainteresowanego zrozumieniem natury ludzkiego doświadczenia przemocy i cierpienia (zwłaszcza – doświadczeń zbiorowych). Stąd tylko niektóre jego prace mają charakter empiryczny. Te ostatnie są - co warto podkreślić - bardzo dobrze osadzone od strony metodologicznej i teoretycznej we współczesnej, poznawczej psychologii społecznej oraz psychologii kulturowej, i cechują się wysokim poziomem naukowym. Inne prace z kolei osadzone są w filozofii umysłu i poznania: szczególnie bliska Autorowi wydaje się tu perspektywa fenomenologiczna, którą stosuje z powodzeniem do analizy tak indywidualnych, jak i zbiorowych doświadczeń związanych z przemocą i cierpieniem. Wreszcie, dr. Mazur nie stroni też od analiz historycznych, do których interesująco aplikuje zarówno instrumentarium pojęciowe współczesnej filozofii umysłu, jak i kategorie pojęciowe oferowane przez psychologię społeczną i kulturową.

Reasumując: badania dr. Lukasa Mazura cechują się wysokim poziomem metodologicznym i kulturą pojęciową, i stanowią, we moim przekonaniu, oryginalny wkład do nauki w pełni odpowiadający wymogom stawianym przed pracą habilitacyjną przez Ustawodawcę. Dlatego też wnoszę o dopuszczenie pana dr. Lukasa Mazura do dalszych stadiów przewodu habilitacyjnego.

Prof. dr hab. Mirosław Kofta

Uniwersytet Warszawski

Wydział Psychologii

